

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему: Пенсійна система та пенсійне забезпечення в Україні: сучасний
стан і шляхи удосконалення

Виконав: студент 4 курсу, групи СЗ-2010

Спеціальності 232 «Соціальне забезпечення»

Сорока Антон Юрійович

Науковий керівник: Нагайчук Н.Г.

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Черкаси – 2024 р.

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр
Галузь знань 23 Соціальна робота
Спеціальність 232 “Соціальне забезпечення”

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Зав. кафедри

_____ к.е.н., доц. Журба І.О.
“ _____ ” _____ 20 ____ р.

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА СТУДЕНТУ**

Сорокі Антону Юрійовичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Пенсійна система та пенсійне забезпечення в Україні: сучасний стан і шляхи удосконалення

керівник роботи Нагайчук Неля Григорівна, к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від “12” лютого 2024 р. № 45/04

2. Строк подання студентом роботи “ _____ ” _____ 20 ____ р.

3. Вихідні дані до роботи: Предмет дослідження є практичні аспекти функціонування пенсійної системи України Об'єктом дослідження є стан пенсійної системи та пенсійного забезпечення в Україні
(визначаються кількісні або (та) якісні показники, яким повинен відповідати об'єкт проектування наукового дослідження)

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. Дослідити теоретичні засади пенсійної системи та пенсійного забезпечення в Україні.

2. Проаналізувати практичні аспекти функціонування пенсійної системи України.

3. Сформулювати рекомендації щодо підвищення ефективності пенсійного забезпечення в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Табл.1.1.Теоретичні підходи до тлумачення терміну «пенсійна система»; Рис. 1.1.Схема сучасної пенсійної системи України; Табл.1.3.Види недержавних пенсійних фондів; Рис.1.2.Схема державного регулювання пенсійної системи України; Табл.1.6.Теоретичні підходи до тлумачення поняття «пенсійне страхування»; Табл.1.7.Порівняльна характеристика пенсійного забезпечення і пенсійного страхування; Рис.1.3. Міжнародні моделі пенсійного забезпечення; Рис.2.6.Динаміка скорочення чисельності пенсіонерів з 2014 по 2024 рр., станом на 01.01, тис. осіб; Рис.2.13.Середня тривалість життя жінок і чоловіків в Україні з 2019-2021 рр.; Табл.2.2.Процедури звернення, призначення та виплати пенсії;

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра містить _____ сторінок, _____ таблиць,

рисунків, список літератури з _____ найменувань, _____ додатків.

ПЕНСІЙНА СИСТЕМА ТА ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Предметом дослідження є: практичні аспекти функціонування пенсійної системи України.

Об'єктом дослідження є: стан пенсійної системи та пенсійного забезпечення в Україні.

Метою роботи є: розгляд теоретичних засад пенсійного забезпечення та пенсійної системи в Україні, аналіз практичних аспектів її функціонування та формування рекомендацій щодо підвищення ефективності пенсійного забезпечення.

Завдання роботи: дослідити суть пенсійної системи та її роль у соціальному захисті населення; з'ясувати зміст пенсійного забезпечення, його економічні та соціальні аспекти; вивчити зарубіжний досвід пенсійного забезпечення можливість його адаптації до вітчизняних умов; провести аналіз сучасного стану пенсійної системи України; здійснити діагностика солідарної системи пенсійного забезпечення; розкрити механізми призначення та виплати пенсій; сформулювати рекомендації щодо підвищення ефективності пенсійного забезпечення в Україні.

За результатами дослідження сформульоване до тлумачення поняття «пенсійне страхування», авторське визначення, як підвиду соціального страхування, що призначається застрахованій особі з урахуванням її внесків, здійснюється Пенсійним фондом України, Недержавними пенсійними фондами, страховими компаніями і проявляється через прояви соціальних ризиків (втрата годувальника, інвалідність, похилий вік).

Одержані результати можуть бути використані при створенні державних програм і національних стратегій розвитку та удосконалення пенсійного забезпечення, а надалі масштабування в інші області України.

Рік виконання кваліфікаційної роботи бакалавра _____

Рік захисту роботи _____

Підпис студента _____

Дата _____

АНОТАЦІЯ

Сорока А.Ю. Пенсійна система та пенсійне забезпечення в Україні: сучасний стан і шляхи удосконалення. – Рукопис. Дослідження на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». – Черкаський державний технологічний університет, 2024.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню теоретичні засади пенсійної системи та пенсійного забезпечення в Україні. У другому розділі проведено аналіз практичних аспектів функціонування пенсійної системи в Україні. У третьому розділі сформовано рекомендації щодо підвищення ефективності пенсійного забезпечення в Україні завдяки розробці соціального проекту зі створення чат-боту і відділу з обслуговування маломобільних груп населення в місті Черкаси.

Одержані результати можуть бути використані при створенні державних програм і національних стратегій розвитку та удосконалення пенсійного забезпечення, а надалі масштабування в інші області України. Кваліфікаційна робота бакалавра складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 64 найменувань і 2 додатків. Робота містить 14 таблиць і 17 рисунків.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсійна система, пенсійне страхування, вразливі категорії населення.

ANNOTATION

Soroka A. Y. pension system and pension provision in Ukraine: current state and ways of improvement. - The manuscript. Research for The Bachelor's degree in specialty 232 "Social welfare". - Cherkasy State Technological University, 2024.

The qualification work is devoted to the study of the theoretical foundations of the pension system and pension provision in Ukraine. The second chapter analyzes the practical aspects of the functioning of the pension system in Ukraine. The third chapter contains recommendations for improving the efficiency of pension provision in Ukraine through the development of a social project to create a chatbot and a department for servicing low-mobility groups of the population in Cherkasy.

The results obtained can be used in the creation of state programs and national strategies for the development and improvement of pension provision, and further scaling to other regions of Ukraine. The Bachelor's qualification work consists of an introduction, three sections, conclusions, a list of references from 64 titles and 2 appendices. The paper contains 14 tables and 17 figures.

Key words: pension provision, Pension System, Pension Insurance, vulnerable categories of the population.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ ТА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	9
1.1. Суть пенсійної системи та її роль у соціальному захисті населення ...	9
1.2. Пенсійне забезпечення: економічні та соціальні аспекти.....	17
1.3. Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення.....	24
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	31
2.1. Аналіз сучасного стану пенсійної системи України.....	31
2.2. Діагностика солідарної системи пенсійного забезпечення.....	39
2.3. Механізми призначення та виплати пенсій.....	47
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	52
3.1. Опис соціального проекту «Створення чат-боту та відділу з обслуговування маломобільних груп населення у м. Черкаси».....	52
3.2. Механізм впровадження проекту та очікуванні результати.....	56
3.3. Фінансовий план проекту.....	51
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ	

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
LPP	Професійне страхування Швейцарії
НПФ	Недержавні пенсійне фонди
ЄСВ	Єдиний соціальний внесок
ZUS	установа соціального страхування Польщі
PAYG	«Pay as You Go» – плати, поки ти ходиш
AVS	державне пенсійне страхування Швейцарії
ПФУ	Пенсійний фонд України
ВВП	Валовий внутрішній продукт
DC	defined contribution (визначені внески)
DB	defined benefit (визначені виплати)
NDC	National Defined Contribution (умовно накопичувальні рахунки)
СНД	Співдружність Незалежних Держав
OFE	відкритий пенсійний фонд в Польщі
НБУ	Національний банк України
КМУ	Кабінет Міністрів України
ВПО	внутрішньо переміщена особа
ДТП	дорожньо-транспортна пригода
МГН	маломобільні групи населення
ДБУ	Державний бюджет України

ВСТУП

Актуальність. Пенсійну систему та пенсійне забезпечення в сучасному світі важко переоцінити. Демографічні зміни, зокрема збільшення тривалості життя та зменшення популяційного росту, ставлять під загрозу стабільність пенсійних систем у багатьох країнах. Це означає, що менше працездатних осіб мають підтримувати більшу кількість пенсіонерів.

У зв'язку з цим, багато країн змушені переглядати свої пенсійні системи, щоб забезпечити їх стійкість та ефективність у майбутньому. Це може включати збільшення вікового пенсійного віку, зміни у системі оподаткування, введення приватних пенсійних фондів або зміни у виплатах.

Забезпечення належного рівня пенсійного забезпечення для вразливих категорій населення є важливим соціальним питанням. Велике значення має забезпечення фінансової стабільності та достатності пенсійних виплат, щоб забезпечити гідне життя населенню.

Аналіз останніх досліджень: проблеми у сфері теоретико-методологічних та практичних аспектів пенсійної системи, пенсійного забезпечення та пенсійного страхування розглядали Н.А. Волгіна; М. Б. Ріппа; Н. С. Рада; Л. Г. Стожок; О. Линдюк; Т.О. Дідковська; Т. В. Кравчук; А. А. Казанчан; Сирота І. М; Бойко М.Д; Юрія С. І; Фещенко В.В.

Мета дослідження: є розгляд теоретичних засад пенсійного забезпечення та пенсійної системи в Україні, аналіз практичних аспектів її функціонування та формування рекомендацій щодо підвищення ефективності пенсійного забезпечення.

Завдання дослідження:

- дослідити суть пенсійної системи та її роль у соціальному захисті населення;
- з'ясувати зміст пенсійного забезпечення, його економічні та соціальні аспекти;
- вивчити зарубіжний досвід пенсійного забезпечення можливість його адаптації до вітчизняних умов;

- провести аналіз сучасного стану пенсійної системи України;
- здійснити діагностика солідарної системи пенсійного забезпечення;
- розкрити механізми призначення та виплати пенсій;
- сформуванати рекомендації щодо підвищення ефективності пенсійного забезпечення в Україні.

Об'єктом дослідження є: стан пенсійної системи та пенсійного забезпечення в Україні.

Предметом дослідження є: практичні аспекти функціонування пенсійної системи України.

Методи дослідження: метод порівняння, аналізу, діаграма Ганта, узагальнення, дедукція, пояснення, класифікація.

Інформаційною базою дослідження є праці зарубіжних та українських науковців у сфері пенсійного забезпечення та пенсійної системи України, енциклопедичні й довідкові видання, публікації вітчизняних інформаційно-аналітичних періодичних видань із досліджуваної проблеми, електронні ресурси мережі Інтернет, власні розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Систематизовано наукові підходи до тлумачення поняття «пенсійне страхування», що дало змогу сформуванати авторське визначення, як підвиду соціального страхування, що призначається застрахованій особі з урахуванням її внесків, здійснюється Пенсійним фондом України, Недержавними пенсійними фондами, страховими компаніями і проявляється через прояви соціальних ризиків (втрата годувальника, інвалідність, похилий вік).

Практичне значення отриманих результатів дослідження. Практичне та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані при створенні державних програм і національних стратегій розвитку та удосконалення пенсійного забезпечення, а надалі масштабування в інші області України.

Апробація результатів дослідження. Нагайчук Н.Г., Якушев О.В., Сорока А.Ю. Реформування пенсійної системи України в умовах соціальних криз. Сучасні тенденції розвитку економіки та держави: матеріали VIII

Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції : 23 квітня 2024 р.
/ від. ред. Р.В. Манн; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т.
Черкаси : ЧДТУ, 2024.

Нагайчук Н.Г., Сорока А.Ю. Сучасний стан реформування пенсійної системи України в умовах військового стану. II Міжнародна науково-практична конференція. Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі: 15-16 травня 2024 р. Центр інноваційних освітніх технологій «PNU EcoSystem», Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ: 2024.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі проведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення актуального наукового завдання, що полягає в уточненні теоретичних засад, діагностиці сучасного стану та розробці практичних рекомендацій щодо функціонування пенсійної системи та пенсійного забезпечення в Україні.

Результати дослідження представлено у вигляді висновків теоретичного, аналітичного та практичного спрямування.

1. Обґрунтовано, що пенсійна система України являє собою багатофункціональну складову, що включає економічні, правові, соціальні інститути, що формують відповідні фонди для надання матеріального забезпечення у разі настання похилого віку; втрати годувальника; за особливі заслуги перед державою; за вислугою років; вдовину пенсію; у зв'язку з інвалідністю.

З'ясовано, що сучасна пенсійна система України функціонує завдяки 1 рівню – солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і 3 рівня – добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Усі виплати солідарної системи пенсійного забезпечення передбачаються згідно Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». А виплати недержавного пенсійного забезпечення передбачаються Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Нажаль, 2 рівень – накопичувальної система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування не запущений взагалі, але передбачений законодавством.

Також було визначено, що на державне регулювання пенсійної системи суттєво впливають мезофактори, мікрофактори, макрофактори. Державне регулювання пенсійної системи України здійснюється завдяки соціально-захисним та економічним функціям.

Обґрунтовано, що пенсійне забезпечення і пенсійне страхування мають схожості та відмінності. Вони є державною гарантією усіх непрацездатних громадян унаслідок інвалідності, при втраті годувальника, втрати працездатності унаслідок старості на матеріальне забезпечення шляхом надання соціальних і

трудових пенсій згідно Закону України «Про пенсійне забезпечення» і Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», задля гідного способу їхнього існування. Пенсійне забезпечення, як і пенсійне страхування здійснюються Пенсійним фондом України, недержавними пенсійними фондами та страховими компаніями. Було визначено, що розмір пенсії залежить від тривалості страхового стажу та заробітної плати. Визначено, щоб отримувати пенсійні виплати обов'язково треба бути застрахованою особою і сплачувати страхові внески.

З'ясовано, що пенсійне страхування є підвидом соціального страхування, а пенсійне забезпечення – підвидом соціального забезпечення, і разом вони є важливими складовими пенсійної системи України та системи соціального захисту в нашій державі.

Обґрунтовано, що більшість європейських країн мають досконале пенсійне забезпечення, що побудоване на основі континентальної та англосаксонської моделей. В більшості європейських країн стабільно функціонують розподільні (солідарна) і накопичувальні (капіталізована) пенсійні системи на обов'язкових та добровільних формах, що базуються на фундаментальних принципах соціальних прав людини.

Визначено, що джерелами формування коштів на пенсійне забезпечення у європейських країнах з високою економікою є: державні кошти (державне соціальне забезпечення); позабюджетні пенсійні фонди (державне пенсійне страхування); кошти страхових компаній та інших фінансових організацій (добровільне пенсійне страхування).

З'ясовано, що в більшості європейських країн давно пенсії перевищують рівень виплат в країнах СНД. Адже, високий рівень заробітних плат та пенсій дозволяє нинішнім європейським пенсіонерам у старості подорожувати і жити в достатку в порівнянні з українськими пенсіонерами.

2. Досліджено, що пенсійна система України сьогодні функціонує неналежним чином і основний тиск здійснюється на солідарну систему. Плюсом солідарної системи за останні три роки стало збільшення видатків на пенсійне забезпечення. Але всі доходи ПФУ разом із наданими коштами ДБУ

витрачаються на видатки для забезпечення солідарної системи. На кінець року в бюджеті ПФУ залишається в край мало власних коштів, що створює дефіцит. Поповнення бюджету ПФУ напрямку залежить від ДБУ та економічної, соціальної, військово-політичної ситуації в державі. Великим на сьогодні є ЄСВ, що становить 22% від заробітної плати. Адже, для звичайних працюючих громадян України при мінімальній та середній заробітних платах сплачувати 1760 грн ЄСВ вкрай складно. Тому більшість працюючих громадян вдаються до виживання на свою мінімальну та середню зарплатню.

Проаналізовано, що НПФ можуть значно покращити економічний стан в державі, шляхом: послаблення тиску на солідарну систему; зменшенню податкового навантаження для роботодавців; широкому вибору соціальних пакетів для працюючих громадян; стимулюванню ринку капіталів і додаткових інвестиційних ресурсів. Масштаби діяльності НПФ повинні все таки бути розширені через активну рекламну кампанію, удосконалення їх інвестиційного та інституціонального, правового середовища. Адже, НПФ є дуже вигідним механізмом накопичень пенсій та має безліч плюсів на відмінну від державного пенсійного забезпечення ПФУ. Через військові дії в країні, скоротилась значна кількість учасників НПФ. Негативним чинником, що вплинув на НПФ з 2024 року, це є обмеження їх правового поля, втрати статусу фінансових установ та їх фінансових послуг. Дії з боку держави тільки пригнічують діяльність НПФ і унеможливають їх повноцінне функціонування.

Обґрунтовано, що пріоритетними внутрішніми та зовнішніми проблеми, що гальмують розвиток ринку страхування життя на сьогодні є: недосконалість законодавства; проблеми з ліквідністю; відсутність належного моніторингу за діяльністю та ринковою поведінкою страхових компаній та їх посередників. У сукупності всі ці негативні чинники призвели до скорочення кількості учасників, низького рівня довіри, що перешкоджають належному розвитку страхових компаній в Україні. Страхування життя від негативних ризиків на сьогоднішній день є дуже важливим аспектом добровільного соціального захисту населення, що зумовлює необхідності модернізації і удосконалення розвитку недержавного страхування [6].

Отже, пенсійна система України потребує досконалого реформування до європейських стандартів і повинна забезпечувати гідний рівень життя нинішніх пенсіонерів та усіх вразливих категорій населення. Запровадження накопичувальної пенсійної системи вкрай важлива, тому що вона дасть можливість кожній працюючій особі накопичувати на майбутнє життя в старості після закінчення трудової діяльності.

Досліджено, що серед позитивних результатів солідарної системи пенсійного забезпечення треба виділити індексацію пенсій, що призвела до: збільшення розміру середніх та максимальних пенсійних виплат та чисельності пенсіонерів, які її отримують; збільшення середнього розміру пенсій за видами для пенсіонерів (соціальні пенсії, по інвалідності, за вислугою років, у зв'язку з втратою годувальника, за віком), а також для військовослужбовців (за вислугою років, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника).

Доведено, що сьогодні солідарна система пенсійного забезпечення не є достатньою та справедливою для задовільного рівня життя тих, хто отримує мінімальну та середню пенсію, адже ті цифри є мізерними, порівняно з пенсією європейських країн та їхнього досконалого пенсійного забезпечення.

Обґрунтовано, що кожен громадянин України має право на отримання пенсійних виплат у зв'язку із настанням інвалідності, похилого віку, сирітством, за вислугою років, у зв'язку з втратою годувальника та іншими випадками передбаченими Законом України «Про пенсійне забезпечення» і Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Законодавством чітко визначені процедури звернення, призначення та виплати пенсій.

Визначено, що найважливішими етапами отримання пенсії є звернення та призначення її територіальними органами Пенсійного фонду. Визначено, що виплати пенсій здійснюються Укрпоштою та установами уповноважених банків на поточні рахунки осіб.

Визначено, що пенсія за віком, по інвалідності, у разі втрати годувальника залежить від страхового стажу. Нарахування пенсій в розрізі видів мають певні відмінності в термінах звернення та у порядку розрахунку. Всі умови та

процедури призначення пенсій визначені Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

3. Соціальний проект зі створення чат-боту і відділу з обслуговування маломобільних осіб буде мати партнерські відносини з Черкаською міською радою, Департаментом соціальної політики Черкаської міської ради, Головним управлінням Пенсійного фонду України в Черкаській області, громадськими організаціями: Черкаська міська організація Всеукраїнської організації осіб з інвалідністю «Союз організацій осіб з інвалідністю України», місцевий осередок Всеукраїнської громадської організації «Коаліція захисту прав осіб з інвалідністю та осіб із інтелектуальною недостатністю». Залучить благодійні організації «Людина»; «РОКАДА»; «Карітас України»; «100% Життя Черкаси»; «Час Надії» до фінансування соціального проекту.

Завдяки успішній реалізації соціального проекту буде забезпечено рівний доступ для отримання соціальних, пенсійних, адміністративних послуг маломобільним групам населення через чат-бот або відділ з обслуговування МГН в м. Черкаси. Соціальний проект має на меті масштабуватись в інші області України задля удосконалення послуг пенсійного забезпечення загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>

2. Діюча пенсійна системи України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ukrpensia.com.ua/diyucha-pensiyna-sistema-ukrayini-2023.html>
3. Пасічник Ю. В. Фінансові фонди соціального спрямування в Україні: бюджетні, страхові, пенсійні : навчальний посібник / Пасічник Ю. В. – К. / 468 с.
4. Сорокина Л. В. Інституційні аспекти пенсійної реформи в Україні [Електронний ресурс] / Л. В. Сорокина, А. В. Гурнак. – Режим доступу: <http://www.ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/27197>
5. Шаповал М. С. Фінансові аспекти пенсійної виплати за віком у солідарній системі / М. С. Шаповал, В. І. Лукович // Україна: аспекти праці. с. 26–32.
6. Клим'юк Ю.Ю., Котик О.В. Проблеми розвитку страхування життя в Україні / Економічні науки №2 (98), – Рівне, 2022 – с.108-109
7. Кількість застрахованих осіб в страхових компаніях зі страхування життя [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://forinsurer.com/ratings/life/23/12/21>
8. Пенсійна система Швейцарії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.swissinfo.ch>
9. Pansioins at a Glance 2023 Switzerland [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.oecd.org/els/public-pensions/PAG2023-country-profile-Switzerland.pdf>
10. Страхові виплати страховими компаніями зі страхування життя [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://forinsurer.com/ratings/life/23/12/6>
11. Страховий ринок України підсумки за 2023 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://insa.com.ua/blog/strahovyj-rynok-ukrayiny-pidsumky-2023-roku/>
12. Страховий ринок України підсумки за 9 місяців 2023 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://forinsurer.com/news/23/11/20/43262>
13. Pensions at a Glance 2023/ Iceland – OECD [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.oecd.org/els/public-pensions/PAG2023-country-profile-Iceland.pdf>

14. Пенсії в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/all/pensiyi-v-ukrayini-skilky-pensioneriv-otrymaiut-vid-10-tysiach-hryven/>

15. Звіт про роботу та виконання бюджету ПФУ за 2022 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/ZVIT%20PFU%202022.pdf>

16. Пенсійне забезпечення в країнах Європи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://migrant.biz.ua/dovidkova/emigracia/pensii-v-krainakh-ievropy.html>

17. Звіт про виконання бюджету ПФУ за 2023 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/2164920-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pfu-za-2023-rik/>

18. Порядок призначення і виплати одноразової грошової допомоги членам сімей військовослужбовців загиблих у період дії воєнного стану [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://social.mil.gov.ua/odnorazova-groshova-dopomoga/ogd-u-razi-zahybeli-v-period-dii-voiennoho-stanu.html>

19. Детальний звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023/24 роках [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2024/05/Zvit-2023_06052024.pdf

20. Середня тривалість життя в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://data.gov.ua/dataset/200c9e90-43cc-427b-a375-92268beb3903/resource/450d71e9-cda5-43e8-b7b4-83f24272de31>

21. Karel Lannoo, Mikkel Barslund, Ales Chmelar, Martenvon Werder / Pensions Schemes / Policy Department A / Economic and Scientific Policy (2014) [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/536281/IPOL_STU\(2014\)536281_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/536281/IPOL_STU(2014)536281_EN.pdf)

22. Pension at a Glance 2023: OECD and G20 Indicators, 2023 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/pensions-at-a-glance-2023_678055dd-en

23. Чеберяко О., Лозова Г., (2017) / Моделі пенсійного забезпечення та реформа пенсійної системи в Україні. Розвиток і модернізація національної економіки: досвід Польщі та перспективи для України / с.253-272

24. Недержавний пенсійний фонд в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/invest/npf/>
25. Правда про НПФ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://trueua.info/news/pravda-pro-nederzhavni-pensijni-fondi-rozvinchuyemo-mifi>
26. Пенсійна система Ісландії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59921499>
27. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
28. Система недержавного пенсійного забезпечення [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Пенсійна_система_України
29. Українські Закони. Соціальний кодекс України: Проект / В.С.Журавський та ін., Християнсько-демократична партія України. - К.: Логос, 1998. – 319 с.
30. Дідковська Т. О. Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників на роботах зі шкідливими та важкими умовами праці: автореф. дис. канд. юрид. наук. Харків, 2008. 19 с.
31. Кравчук Т. В. Пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника у солідарній пенсійній системі України: автореф. дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2008. 20 с.
32. Казанчан А. А. Поняття та види пенсійного забезпечення громадян в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2010. Том 23. № 1. С. 142–149
33. Гуцалова Ю. Є. Фінансово-економічна сутність пенсійного забезпечення в Україні. Економічний вісник. 2015. № 2. С. 86–93.
34. Буряченко О.Є. Пенсійна система в Україні: історія становлення і теоретичні засади розвитку на сучасному етапі національного державотворення. Одеса, 2017 с. 28
35. Волгин Н. А. Социальная политика : учебник / Н. А. Волгин. – 2-е изд., стереотип. – М. : Экзамен, 2004. с. 723
36. Ріппа М. Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / М. Б. Ріппа. – К., 2007. с. 19

37. Рад Н. С. Пенсійна реформа та інституціональні зміни у пенсійній системі України. Економіка і організація управління. 2009. № 5. с. 72
38. Стожок Л. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в системі соціальної політики: автореф. дис. канд. екон. наук. К., 2007. с. 20
39. Линдюк О. Сутність пенсійної системи та її місце в забезпеченні соціальної безпеки суспільства. Вісник Національної академії державного управління. 2009. №4. с. 293
40. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
41. Шалієвська Л. І. До питання про суб'єктів системи пенсійного забезпечення в Україні. Сучасні проблеми бухгалтерського обліку та фінансів: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції / м. Київ., 2018. с. 140–141.
42. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні : підручник / І. М. Сирота. – Х. : Одиссей, 2001. – С. 143 – 145.
43. Бойко М. Д. Право пенсійного забезпечення в Україні : навч. посіб.; курс лекцій / М. Д. Бойко. – К. : Олан, 2005. – 368 с.
44. Юрій С. І. Соціальне страхування : підручник / С. І. Юрій, М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська. – К. : Кондор, 2006. – 464 с.
45. Енциклопедія страхування / В. В. Феценко та ін. – Київ : Українське агентство фінансового розвитку, 2008. – 452 с.
46. Олійник В.Я. Проблеми вдосконалення пенсійної системи в Україні: сутність, принципи, способи вирішення / В.Я. Олійник, В.В. Даценко // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки № 2 (16). – Дніпропетровськ, 2006.– с. 12-19.
47. Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 14.08.2021 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>
48. Бондарук, Т. Г. Формування системи пенсійного забезпечення / Т. Г. Бонадрук, І. С. Бондарук // Науковий журнал «Економічні горизонти», 2017. – с.44-45

49. Розмір ЄСВ з 1 квітня 2024 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.softcom.ua/ua/main/news/razmer-esv-s-01-aprelya-2024-goda/>
50. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2021-2022 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/ZVIT%20PFU%202022.pdf>
51. Липко Н.М. Аналіз сучасного стану пенсійної системи України та пошук шляхів її реформування / Економіка та суспільство, випуск №51 – Львів, 2023
52. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2023 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/npf_4_kv-2023.pdf
53. Аналіз недержавних пенсійних фондів в 2023 році [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://finance.liga.net/bank/novosti/indiya-zabrала-iz-velikobritanii-100-tonn-zolota-budet-hranit-u-sebya>
54. Індексція пенсій військовим в Україні за 2022-2023 рр. році [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://chernikovlaw.com.ua/public/stat/indeksatsiia-pensii-viiskovym-pensioneram-2023?utm_source=google2&utm_medium=cpc&utm_campaign=pensii-ukr-wide-acc3-site2&utm_content=160693473968&utm_term=чи%20буде%20індексція%20пенсій%20військовим%20пенсіонерам%202023%7Cb&gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw0_WyBhDMARIsAL1Vz8vAIQgmLyEV_I25BF1JG59SFQuWQKc2IG6KxtckHj-nsqrHC7Qwx8aAlGCEALw_wcB
55. В Україні скоротилась середня тривалість життя [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.zhytomyr.city/v-ukrayini-skorotylasya-serednya-tryvalist-zhyttya-yaki-pokaznyky-zaraz/>
56. Конопліна Ю.С. Соціальне страхування: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – с. 224
57. Chrostowski Gabriel, Lemański Filip. System emerytalny w Polsce wymaga naprawy [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<https://obserwatorgospodarczy.pl/2023/02/15/system-emerytalny-w-polsce-wymaganaprawy-raport-og/>

58. Пенсійна система державного обов'язкового соціального страхування в Німеччині [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://caritas.ua/news-en/systema-obovyazkovogo-soczialnogo-strahuvannya-v-nimechchyni/>

59. Пенсійна система Німеччини [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://europa.jobs.ua/blog/kandydat/pensija-w-nimechyni-skilky-otrymujut-nimetski-pensionery>

60. Середній розмір пенсії в європейських країнах [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://napensii.ua/uk/articles/291732-chomu-pensionery-v-yevropi-zhyvut-bezbidno-ta-mozhut-vidpochyvaty-yak-praczyuye-systema-i-chomu-u-nas-ne-tak/>

61. Порядок призначення та виплати пенсії [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Порядок_призначення_та_виплати_пенсії#Порядок_призначення_пенсії

62. Порядок призначення пенсій по інвалідності [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/dp/669285-poryadok-pryznachennya-pensiyi-po-invalidnosti/>

63. Порядок призначення пенсій у разі втрати годувальника [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/cn/399676-pensiya-u-zv-yazku-z-vtratoyu-goduvalnyka-osnovni-umovy-pryznachennya/>

64. Призначення пенсії за віком [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/dn/314853-pryznachennya-pensiyi-za-vikom-u-2024-rotsi-shho-neobhidno-znaty/>

